

Diskusija

LITERATŪROS MOKSLAS ŠIANDIENINĖJE LIETUVOJE

Ši diskusija buvo sumanyta kaip naujo tarpinstitucinio literatūros mokslo žurnalo *Agorà* redaktorių kolegijos programinių pozicijų ir požiūrio į lietuvių literatūros mokslo raidos perspektyvas išdėstymas. Pradinių impulsų jai suteikė nestabili Lietuvos akademinės humanistikos padėtis nacionalinės mokslo politikos atžvilgiu, pojūtis, kad greitai kintančiame darboties pasaulyje literatūros mokslui reikia naujų strateginių orientyrų. Pokalbis įvyko Lietuvių literatūros ir tautosakos institute 2004 m. gegužės 3 d., jame dalyvavo *Literatūros* ir *Agorà* redaktorių kolegijų nariai, VU, LLTI, VPU mokslininkai prof. Viktorija Daujotytė, dr. Aušra Jurgutienė, dr. Darius Kuolys, prof. Kęstutis Nastopka, dr. Brigita Speičytė, prof. Eugenija Ulčėnaitė, dr. Giedrius Viliūnas, dr. Nijolė Kašėlionienė, dr. Vytautas Martinkus, dr. Dalia Satkauskytė, dr. Vaidas Šeferis (Brno universitetas, Čekija) ir VU doktorantas Mindaugas Kvietkauskas. Prof. Rimvydas Šilbajoris (Ohajo universitetas, JAV) savo pastabas atsiuntė elektroniniu paštu.

Ižanginės pastabos

Literatūros mokslo situaciją Lietuvoje plačiau apmąstyti mėginta jau senokai – tik pirmojo atgautos nepriklausomybės dešimtmečio pra-

džioje ir viduryje*. Šiandien nauja situacijos peržiūra yra kaip niekada svarbi. Lietuvos visuomenė ir kultūra yra apimtos intensyvių globalizacijos, masinės kultūros, virtualiosios komunikacijos plitimo procesų; itin aktualų pavidažą šiems procesams teikia šalies integracija į Europos Sąjungą, atviros, demokratinės, pilietinės visuomenės kūrimas. Šios diskusijos tikslas – įvardyti aktualiausius Lietuvos literatūros mokslo aplinkos veiksnius, pasverti išteklius, nubrėžti bent preliminarias gaires tolesnėms diskusijoms dėl literatūros mokslo ateities.

Literatūros mokslas šiandien: didieji iššūkiai

Literatūros mokslas ir kitos disciplinos

Pastaraisiais dešimtmečiais Vakarų humanitariniuose ir socialiniuose moksluose ryškėja tarpusavio sąveikos, tarpdisciplininių ryšių stiprinimo ir, priešingai, tradicinių disciplinų skai-

* Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziume (1991), Pasaulio lituanistų bendrijos suvažiavimuose, ypač pirmuosiuose (steigiamasis 1994 m.; „Lituanistika XXI amžiaus išvakarėse“, 1995 m.; „Lituanistika pasaulyje šiandien“, 1996 m.).

dymosi į naujus tyrimų laukus bei metodologines stovyklas tendencijos. Vyksta sociologijos, filosofijos, antropologijos, komunikacijos teorijos ir kitų mokslų idėjų tarpdisciplininė apykaita, klostosi naujos metadisciplinos, pavyzdžiui, bendroji kultūros teorija; išsamiai diskutuojama dėl humanistikos vaidmens šiandieniniame pasaulyje (kultūros ir visuomenės kritikos diskurso palaikymas? bendrųjų vertybių formavimas?). Kaip šie ir kiti panašūs globaliniai humanitarinių ir socialinių mokslų raidos procesai veikia literatūros mokslą? Kiek pagrįstai jį galime laikyti atskira akademinė disciplina, kaip jis sietinas su kitais, bendraisiais humanistikos veiklos laukais? Kokios veiklos strategijos, instituciniai bei tarpdisciplininiai ryšiai reikalingi, norint išvengti archajiškos griežtos specializacijos ir atsiribojimo nuo kitų mokslų?

Literatūros mokslo objekto kaita

Per pastarąją pusę šimtmečio literatūros statusas visuomenėje ir jos pobūdis labai pakito. Jau nuo XX a. trečiojo dešimtmečio literatūrą ėmė stumti masinė žiniasklaida – populiarioji spauda, radijas, kinas, paskui televizija. Šiandieniniame pasaulyje, prisidėjęs naujoms vaizdo (at)gaminimo technologijoms bei internetui, tampa visiškai akivaizdu, kad literatūra yra tik didžiulio kultūrinės komunikacijos tinklo dalis. Per pastaruosius metus šie procesai sparčiai plėtojosi ir Lietuvoje. Literatūra prarado integruojamąjį vaidmenį mokyklų programose ir toliau stumiami į bendrųjų komunikacinių gebėjimų ugdymo šešėlį; literatūrinio pasirėngimo nebelaiko būtinu net žurnalistikos, komunikacijos ir informacijos, knygų leidybos, kultūros vadybos universitetinių studijų programų rengėjai. Literatūros skaitymas visuomenėje smunka ir dėl menko bibliotekų

finansavimo, ir dėl naujų kultūrinės komunikacijos formų išgalėjimo. Kita vertus, Lietuvoje susiformavo stipri knygų rinka su gerai išplėtotais grožinės literatūros leidybos, reklamos, rinkodaros, vertimo, autorių teisių sektoriais, atsiranda ir tam tikrų „rašymo industrijos“ apraiškų. Globalizacijos akivaizdoje kultūros atminties išsaugojimo, paveldo perimamumo ir sklaidos problemos tampa itin aktualios. Vakarų literatūros mokslas tokią objekto kaitą atidžiai reflektuoja, literatūros tyrimai čia siejami su kino, televizijos ir bendrosiomis kultūros studijomis, su kultūrinių kanonų kritika, su kūrybinio rašymo, retorikos problematika. Ar Lietuvos literatūros mokslas pakankamai suvokia savo aplinkos realijas, ar pakankamai į jas atsižvelgia? Kaip išlaikyti pusiausvyrą tarp literatūros paveldo tyrimo bei saugos ir dėmesio naujosioms literatūros gyvavimo aplinkybėms?

Naujosios mokslo politikos spaudimas

Lietuvos ir Europos mokslo pasaulis šiandien susiduria su aktyvia ir tikslinga ES bei nacionaline mokslo politika. Pagrindinis jos požymis yra pragmatinė orientacija: mokslas suvokiamas kaip įrankis, turintis tarnauti visuomenės gerovei, didinti ūkio konkurencingumą. Milžiniškas ES mokslo biudžetas telkiamas tikslinėms mokslo programoms, analogiškai tyrimų prioritetai, programos ir projektai kuriami ir Lietuvoje; dalyvavimas šioje veikloje tampa viena pagrindinių mokslo institucijų ir jų darbuotojų finansavimo sąlygų. Pragmatinė orientacija ryškėja ir universitetuose: ES viršūnės yra nutarusios pereiti prie 3,5 m. + 1,5 m. bakalauro ir magistro studijų modelio, kuris neišvengiamai reikš bendrojo humanitarinio lavinimo pertvarkymą. Tokios moks-

lo politikos poveikis humanistikai nebūtinai yra vien negatyvus. Pastaruoju metu daugėja balsų, atkreipiančių dėmesį į nepakankamą humanitarinių ir socialinių mokslų rėmimą ES mokslo erdvėje, 7-ojoje bendrojoje ES mokslinių tyrimų programoje siūloma suformuoti „Bendrojo Europos paveldo“ ir „Demokratijos“* prioritetus; Lietuvos mokslo politikoje įtvirtinami „tautinio identiteto išsaugojimo globalizacijos sąlygomis“, lituanistikos tyrimų prioritetai. Kaip prie šios pragmatinės mokslo politikos prisitaikyti literatūros mokslui, labiau individualistiniam, orientuotam į fundamentinių vertybių ir estetinių fenomenų tyrinėjimą bei interpretaciją?

Globalinė mokslo erdvė

Globalizacija, vieningos ES mokslo erdvės kūrimo pastangos lemia mokslo tarptautinio susiliejimo tendencijas: didžiulės investicijos skiriamos tarptautinių mokslo tinklų kūrimui, mokslininkų ir studentų mobilumo programoms, steigiami tarptautiniai kompetencijos centrai, tarpdisciplininiai priešakinių tyrimų institutai; ES mokslo biudžeto lėšos prieinamos iš esmės tik tarptautiniams mokslininkų kolektyvams ir projektams; tarptautinė ekspertizė, užsienio partneriai tampa kone privalomais nacionalinės mokslo politikos dėmenimis. Ką lietuvių literatūros mokslas galėtų ir turėtų pasiūlyti tarptautinei mokslo rinkai ir ką iš jos laimėti?

* Plg. John Smith, *Implementation of the European Research Area in the Social and Human Sciences*, Brussels 2003, ftp://ftp.cordis.lu/pub/citizens/docs/study_era_shs_03.pdf; *Recommendations on the European Research Area (ERA) and the Social Sciences and Humanities (SSH)*, <http://europa.eu.int/comm/research/eurab/pdf/recommendations8.pdf>

Lietuvių literatūros mokslo stiprybės ir spragos

Kuo galime remtis?

Literatūros mokslas priklauso prie seniausių ir stipriausių Lietuvos humanistikos disciplinų. Jo pagrindai susiklostė jau beveik prieš šimtą metų. Egzistuoja aiški jo vidinė kultūra, veiklą grindžiančios vertybės, metodologinės orientacijos ir socialiniai ryšiai, užtikrinantys jo gyvybingumą ir vaidmenį nacionalinėje kultūroje. Esminė Lietuvos literatūros mokslo stiprybė – atsakomybės už nacionalinę kultūrą jausmas ir šios kultūros lyderio savivoka. Lietuvos literatūros mokslas turi pakankamai didelę bendruomenę ir išplėtotą institucijų tinklą – atskirą (nors bendrą su tautosakininkais, tačiau daugiausiai dirbantį literatūros srityje) tiriamąjį mokslo institutą, lietuvių ir visuotinės literatūros katedras penkiuose universitetuose, keletą universitetinių mokslo centrų, nemaža mokslo leidinių, specializuotus archyvus, lituanistines bibliotekas. Literatūros mokslas atlaikė sovietmečio suvaržymus, dar XX a. antrojoje pusėje Lietuvoje ir išeivijoje sukaupė idėjų kapitalą, leidusį realiai pretenduoti į to meto Lietuvos intelektualinio gyvenimo lyderio vaidmenį (V. Kavolio pastaba). Šiandieninis Lietuvos literatūros mokslininkų profesinis pasirengimas yra gana geras. Atgavus nepriklausomybę išplėtotos svarbios literatūros mokslo tyrimų bei taikomosios veiklos sritys ir subdisciplinos, kai kuriuose tyrimų laukuose įvyko reikšmingi proveržiai, susiformavo nauji tematiniai ir metodologiniai mokslo centrai bei mokyklos. Tai ir šaltinių leidyba, ir kompleksiniai senosios Lietuvos literatūros tyrimai, ir literatūros semiotikos, feministinių literatūros studijų institucionalizacija, dekonst-

rukcijos, kultūrinių studijų metodų taikymai, fenomenologijos mokyklos išryškėjimas ir kt. Svarbią atramą lietuvių literatūros tyrimams teikia minėtoji lituanistikos prioriteto nuostata Lietuvos mokslo politikoje.

Teminis tyrimų ribotumas

Tačiau nurodytos stiprybės vis dėlto priskirtinos tik lietuvių (senosios raštijos atveju – Lietuvos) literatūros tyrimams ir jų terpėje vykstančiai teorinei refleksijai. Milžiniškas visuotinės literatūros Lietuvoje arealas iš esmės tyrinėjamas tik tiek, kiek atitinkamų literatūrų dėstytojams reikia gauti mokslo laipsnių ir pedagoginių vardų. Beveik netiriama visuotinės literatūros recepcija, nerašoma apie didžiulį šiandieninės pasaulio literatūros srautą, funkcionuojantį knygų rinkoje. Ne tiek rėžanti akį, tačiau taip pat akivaizdi ir disproporcija tarp literatūros istorijos ir teorijos darbų (šių būklę rodo užgesęs Literatūros terminų žodyno projektas, VU Literatūros teorijos katedros regresas), tarp taikomųjų, skirtų skaitymo rinkai ar švietimo praktikai, ir fundamentinių istorinių tyrimų bei interpretacijų. Ar ne laikas būtų Lietuvių literatūros ir tautosakos institutą perorganizuoti į Literatūros institutą? Ar, greta paveldo interpretacijos, Lietuvoje neturėtų atsirasti literatūros „lauko tyrimų“ programų bei projektų?

Instituciniai barjerai ir netolygumai

Lietuvos literatūros mokslas tebesiremia dvipole sovietine institucijų sistema, kurioje fundamentinis mokslas buvo telkiamas valstybiniuose mokslo institutuose, o profesiskai orientuotos studijos – aukštosiose mokyklose. Vakaruose fundamentinis mokslas dažniau tel-

kiamas universitetuose, o institutai bei specializuoti tyrimų centrai vykdo taikomuosius darbus, kurių dėl savo specifikos negali atlikti universitetai. Per keliolika nepriklausomybės metų dvipolė sistema natūraliai apiro, tačiau iš esmės ir šiandien literatūros mokslo uždaviniai nelemia studijų pobūdžio, o praktikai jautresnės studijos savo ruožtu nedaro įtakos mokslo uždaviniams ir programoms. Ar ne dėl tokios institucinės inercijos Lietuvos literatūros mokslas tebėra neišsilaisvinęs iš archajiškos filologijos mokslų paradigmos, kurioje suabsoliutinta literatūros ir kalbos, tautosakos mokslo šakų giminystė, o ribos su ne mažiau aktualiomis istorijos, filosofijos, sociologijos, komunikacijos ir informacijos mokslų, menotyros, psichologijos disciplinomis vis dėlto lieka neperžengtos? Institucinių barjerų aukštį rodo ir menka mokslininkų rotacija, tarpinstitucinių ir tarpdisciplininių tyrimų grupių nebuvimas. Lietuvoje nėra ir nacionalinės literatūros mokslo draugijos, kuri rūpintųsi discipliną vienijančių mokslo leidinių lygiu, tyrimų ir pamainos rengimo koordinavimu, strateginėmis ir metodologinėmis diskusijomis. Tokia padėtis iš dalies priklauso ir nuo bendrosios Lietuvos mokslo politikos. Tačiau ar iš tiesų nėra galimybių ją keisti?

Giedrius Viliūnas

2004 m. kovo 22 d.*

Vytautas Martinkus: Aš priėmiau diskusijos įžangoje pasiūlytus „didžiuosius iššūkius“ – dėl globalinių tendencijų. Jos turi mums rū-

* Išsamesnė šios probleminės apžvalgos versija buvo publikuota leidinyje *Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros problemos*, sudarytojas Giedrius Viliūnas, Vilnius: LII leidykla, 2004, 177–186.

pėti. Mokslo idėjų tarpdisciplininė apykaita vyksta tada, kai atsiranda ir išnyksta tam tikros metateorijos. Tačiau nelaikyti to įdomiausiu ir problemiškesniu šiandieninės mūsų situacijos bruožu. Todėl kiek polemizuoju su šia įvade skambančia gaida. Man regis, kad panašūs procesai vyksta turbūt jau visą šimtmetį. Kur kas svarbesnis humanitarinių ir socialinių, tradicinių ir naujų mokslų simultaniškumas, egzistavimas vienu metu. Todėl šiaandien itin problemiškas yra istorizmo supratimas. Literatūros ar kitų mus dominančių mokslų ir istorijos ryšiai yra to paties simultaniškumo dimensijos. Istorinė dimensija šiaandien tampa struktūrinė – ir atvirkščiai. Istorijos (vadinasi, ir literatūros istorijos) samprata įvairių autorių vartojama skirtingai. Tai, kad mums nesiseka rašyti tiek ankstesnės, tiek naujausios literatūros istorijos, tėra, ko gero, pernelyg primityvus tos istorijos ar istorizmo suvokimo ženklas. Todėl A. Jurgutienės straipsnis „Globaliniai iššūkiai nacionalinei literatūros istorijai“ (*Metai* 1, 2004, p. 89–97) man pasirodė labai aktualus. Pridurčiau, kad to fenomenologinio ar „multikultūrinio“ šiaandieninio literatūros istorijos interpretavimo mums iš tikrųjų trūksta. Yra įsitvirtinusi partikuliaristinė, kauzalistinė, nacionalinė, aprašomoji ir kokia tik nori tradicinė literatūros istorijos samprata, tačiau ši samprata mums pernelyg brangi, kad jos atsisakytume. Tačiau nenorėčiau, sekdamas A. Jurgutiene, manyti, kad ginčas vyksta tik tarp nacionalinių ir pliuralistinių lyginamųjų literatūros modelių šalininkų (jeigu aš teisingai supratau ten išdėstytą idėją). Jeigu taip būtų, aš ramiausiai rinkčiausi „nacionalistų“ pusę.

Problema, mano akimis, yra gilesnė arba bent jau ne ta. Mes kol kas nesame pasiruošę

kitokiam istoriškumo interpretavimui. Literatūros istorija nuolat sukuriama ir perkuriama. Su tuo reikia susitaikyti kaip ir su multikultūriškumu, pliuralistiškumu ir panašiomis tendencijomis. Tradicinis objektyvumo traktavimas yra bene didžiausias šiuolaikinio istoriškumo galimybių kliuvinys. Literatūros įvykiai ne tiek reprezentuoja savąsias epochas (kurios sudėliotos *po to*, vadinasi, *dėl to* arba *tam*), kiek pasiūlo mums, šių dienų žmonėms, atsigręžti tik į savąjį literatūros išgyvenimą, literatūros sistemą ar struktūrą. Itin trūksta skverbimosi į literatūrinių įvykių vidų, per maža mūsų pačių literatūrologinių intencijų ir *konceptijų*. Kai tokio intencionalumo atsiras pakankamai, taps aišku, kad literatūros mokslas yra tiek istoriškas, kiek jis susistemintas kaip dabartis. Arba kiek jis suvokiamas kaip tam tikra struktūra, kurioje visi ankstesni literatūros įvykiai „dalyvauja“ tarp šiandieninių, kaip jie yra tapę ne šių dienų literatūros prielaidomis, o *galimybe realizuoti* šios dienos literatūrą. Tad sakčiau, kad griežta mokslų specializacija, kuri minima G. Viliūno įžangoje, nėra paties literatūros mokslo klausimas. Pritarčiau išskirtiniam V. Daujotytės ryžtui ieškoti *literatūros filosofijos*. Šioji labai praverčia, kai suabejojama, ar „neištirpo“, ar neišnyko literatūra; ar ji netapo (kaip minima įžanginėse pastabose) masinės žiniasklaidos dalis, netgi auka. Tačiau nepamirškime, ką prieš šimtą metų patyrė, tarkime, E. Husserlis, parašęs *Aritmetikos filosofiją*. Jam teko ja nusivilti ir grįžti prie bendresnių filosofijos klausimų. Taigi literatūros filosofija negali pagrįsti, legitimuoti šiaandieninio literatūros realumo, jeigu nebus atsižvelgiama į visų humanitarinių ir socialinių mokslų filosofiją, literatūros (ir meno) estetiką, pagaliau jei nebus *šiaandieninio* filosofinio mąstymo. De-

ja, beveik nesigirdi, kad mums labai rūpėtų tokie metodologiniai klausimai. Matyt, tebegyvename tradicinių literatūros vertybių pasaulyje, o mūsų metodologiniai rūpesčiai – vakarykščiai.

Dėl literatūros mokslo objekto. Taip, literatūros statusas visuomenėje pakito. Pokyčiai yra akivaizdūs pirmiausia visuomenės sisteminės, struktūrinės analizės požiūriu. Tačiau kas atsitiko pačioje literatūroje, vidiniame literatūros mokslo pasaulyje, daug kebliau pasakyti. Mančiau, kad vidinių pokyčių kur kas mažiau matome negu jų yra – arba gal iš tikrųjų jų yra mažiau. Ilgimės tradicinių literatūros vertybių. Tokios situacijos ženklais laikyčiau pastangas išsaugoti vientisą, universalią literatūros mokslo sampratą. Vis tebemėginama rasti visiems priimtina literatūros mokslo apibrėžimą, susitarti dėl vieno kito „tikro“ metodo ar dėl vienos metodologijos. Tradicines mąstymo kryptis palaiko ir šiandieninės literatūros kritikos poreikiai: naujas knygas reikia vertinti, analizuoti, interpretuoti, pristatyti skaitytojams. Be aiškesnių kriterijų kritikai lyg ir nėra ką veikti.

Tačiau literatūrologijos kasdienybėje jau seniai, ypač po 1990-ųjų, nei tokio literatūros mokslo objekto apibrėžimo, nei *vienintelės* metodologijos jau nėra ir negali būti. Kaip ir visame pasaulyje, mūsų literatūra yra įvairi, įvairiai interpretuojama, su daug kuo susijusi. Į Lietuvą „importuojamos“ ir madingos, ir jau spėjusios pasenti literatūros teorinės išvalgos. Vienos jų (pavyzdžiui, semiotinė) sėkmingai adaptavosi Lietuvoje ir turi savas tradicijas, kitos (feministinė, dekonstruktyvistinė) tebeieško vietos po saule. O kai kurios senosios, pas mus gana įprastos, pasitraukė į pašalę. Keista, kad konkrečių literatūros diskursų panora-

moje, pučiant naujiems mokslo politikos vėjams, nepageidautinomis tebėra, pavyzdžiui, sociologinės išvalgos (gal vis dar baidomės sovietinių šešėlių). Įvadinėse pastabose G. Viliūnas kalba apie literatūrą „kaip didžiulio gimišku kultūrinių komunikacijų tinklo dalį“. Šitaip manyti, be abejo, normalu, tačiau svarstant, kas yra šiuolaikinė literatūra, nereikėtų šios išvalgos primesti kaip vienintelės. Problema, matyt, ne metodologijų „importas“ ar „eksportas“, netgi ne „bėgimas“ nuo provincialumo. Tikrai sunku priprasti prie minėtojo simultanizmo, pliuralizmo, komparatyvizmo ir daugelio kitų literatūros apmąstymo krypčių kaip savaiminės galimybės kurti literatūros mokslo objektus ir metodus jiems tirti. Sunku susitaikyti su tuo, kad gatavų „tiesų“ seniai neturime ir iš niekur negalime jų gauti. Keliaujame savaisiais keliais ir ieškome bei surandame anaipol ne tuos pačius dalykus. Tokia mano reakcija į globalinius iššūkius.

Viktorija Daujotytė: Norėčiau reaguoti į literatūros mokslo objekto problemą. Galime sakyti labai paprastai – literatūra, literatūriškumas. Bet yra sudėtingiau. Ar objektas *yra*, yra pastovus, tereikia tik pasirinkti. Ar literatūros mokslas, kaip ir visa humanistika, teturi *santykį*, o „gatavo“ objekto (net mažos jo dalies) nėra? Manau, kad yra kaip tik taip. Pirmasis literatūros mokslininko žingsnis yra objekto su(si)kūrimas, objekto legitimavimas, motyvavimas. Dabar objekto kitimas, judėjimas yra itin intensyvus. Nėra ramybės ir literatūros istorijoje. Pati literatūros istorija nepraranda prasmės; išsivadėjo tik beaistriai istoriniai literatūros aprašymai. Iš V. Kubiliaus literatūros istorijos darbų kyla kritiko aistra. Į praeities kūrybą V. Kubilius žiūri kaip kritikas, trokštantis praeitį atvesti į dabartį.

Dabartinis literatūros tekstynas labai pakitęs. Jo nebegalima įvertinti klasikinei literatūrai tinkamais kriterijais. Nebėra aiškios ribos tarp grožinio ir kritinio teksto. Tarp literatūros ir filosofijos. Iš vienos pusės žiūrint atrodo, kad literatūros laukas yra susiaurėjęs. Bet iš kitos – išsiplėtęs, įveikęs kai kurias ankstesnes ribas. Literatūra *prisitraukia* filosofiją, eseistiką, dalį naujųjų medių. Kai plečiasi literatūros laukas, didėja ir to lauko tyrinėtojų galimybės. Norėčiau pacituoti J. Habermaso (*Modernybės filosofinis diskursas*) mintį apie vis dar akademiškai fundamentalią J. Derrida sampratą: „Derrida atmeta kalbinio kūrinio autonomiškumą ir estetinės regimybės inorį lygiai taip pat energingai kaip galimybę literatūros kritikai kada nors įgyti mokslo statusą. Kartu literatūros kritika jam yra pavyzdys metodo, kuris, įveikus prezencijos metafizikos mąstymą ir logocentrizmo epochą, perima kone pasaulio istorijos misiją.

Literatūros kritikos ir literatūros žanro skirtumo išlyginimas išvaduoja kritiko darbą iš nemalonios prievartos paklusti pseudomoksliniam standartui, kartu jis tą darbą pakylėja aukščiau už mokslą – į kūrybinės veiklos lygmenį. Kritikai nebereikia savęs suvokti kaip kažkokio ant-raeilio dalyko, ir ji įgauna literatūros rangą“.

Turėtume pasakyti, kad literatūros modernizacijos pradžia, kai iš tiesų kažkas *įvyksta* (maždaug 1885–1914 m.), yra susijusi ir su grožinio teksto autoreferencija, kritiniu vertinimu (labiausiai tai matyti M. Prousto kūryboje). XX a. pradžioje ir lietuvių kritiniai tekstai (J. A. Herbačiausko, S. Kymantaitės-Čiurlionienės) ima artėti link literatūros.

Bet kaip yra su metodais, su literatūros mokslo metodologija, dėl kurios taip veržiamė magistrų darbus ir disertacijas? Ar nesa-

me krizės zonoje, ar nesiilgime laisvo mąstymo erdvės? Bet laisvo mąstymo erdvėje įmanomas tik asmenybinis mąstymas, kritiškas pats sau, vienu metu ir patiklus, ir įtarus. Specialūs metodai visada įtarūs, eseistinis rašymas – patiklus. O reikia ir to, ir to.

Iš tiesų – stinga ne metodų. Pasigendame *teorijos* – pirminio ir kartu visuminio žvilgsnio į santykių tinkle sutelktą objektą, kurį sudaro ne tik literatūra, bet ir gyvenimas. Tad neišvengiamai atsiranda ir socialinis matmuo, kurio pasigedo V. Martinkus. Literatūros mokslo galimybės gali būti perkeltos į kitas sritis, pritaikytos jų analizei. Tai gana tikslingai daro ir lietuviškoji literatūros semiotika.

Aušra Jurgutienė: Prieš mane kalbėjusieji vienaip ar kitaip pabandė nusakyti literatūros objektą, gražiai jį pavadindami „kintančiuoju objektu“. Aš norėčiau labiau sukonkretinti šią metaforišką apibūdinimą. Klausimas, kas yra literatūra, po to, kai Nietzsche sutrupino amžinąsias tiesas, yra užangažuotas provokuoti. Šiandien sunku pasakyti, kas yra literatūra kaip mokslo objektas. Bet abstrakčiau galvojant jį galėtume padalyti į dvi dalis: yra knygos – baigtiniai kūriniai, kurie turi savo nekintantį materialumą ar tekstualumą, ir yra jų interpretavimai, nuolat kintantys ir dabarties situacijoje nuolat keičiantys tų knygų įprasminimą. Kadaiš eretiškai skambėjusi recepcinė idėja, kad nėra kūrinio be skaitytojo, dabar lyg ir tampa norminė. Šiuo metu dylant (po)romantikų išryškintai grožinės/negrožinės literatūros opozicijai, pats literatūros objektas skatina literatus aktyviau apie jį mąstyti. Mėginant mąstyti su šypsena, literatūrą būtų galima apibrėžti kaip sutartinį terminą, kuris nustatomas konkrečiu laiku ir konkrečioje vietoje susitarus konkrečioms literatūrologams, rašytojams, kri-

tikams ir skaitytojams. O jei susitarti nesugebėsime, matyt, turėsime išmokti gyventi pluralistinėje įvairių nuomonių apie literatūrą visuomenėje.

Įžanginėse G. Viliūno pastabose mane šiek tiek sutrikdė vadinamieji „didieji literatūros mokslo iššūkiai“. Aš siūlyčiau apie juos galvoti konkrečiau: kokie yra šiaandieniniai iššūkiai mokslui, o ne didieji ar mažieji. Tai atpalaiduotų nuo emocinės įtampos. Bet koks mokslas, taip pat ir literatūros mokslas, yra globalus, tarptautinis. Todėl įžanginėse pastabose paminėtos globalizacijos nevadinčiau didžiuoju iššūkiu. Sustiprėjusios globalizmo tendencijos šiandien mums leidžia dažniau dalyvauti tarptautinėse konferencijose, stažuotėse ar mokslinio tyrimo programose. Toks bendravimas naudingas ir labai reikalingas. Tik svarbu, kad tas bendravimas būtų lygiavertis, todėl kiekvienam literatūrologui asmeniškai tampa svarbus saviugdosis imperatyvas, geras užsienio kalbų mokėjimas ir tinkamas profesinis pasiruošimas. Kiekvienam iš mūsų reikės išsiaiškinti ir užpildyti savas spragas. Straipsnyje „Rėtis, migla ir korys“ (*Metai* 3, 2004) A. Sverdiolas labai sąžiningai, tiksliai ir stilिंगai išanalizavo, kokį sovietinį „kolbos“ ir posovietinį „miglos“ kultūrinį būvį mums teko išgyventi. Šių būvių įveikimą ir pavadinčiau svarbiausiu šiaandieniniu iššūkiu. Bet aš jo taip nesureikšminčiau, kaip pateikiama minėtame straipsnyje – matau, kad suaktyvėjus komunikacijai su Europos mokslu ir mokslininkais lietuviškoji pusė nėra statiškoji pusė. Vis geriau gebame ir gebėsime Europos mokslininkams atsakyti adekvačiomis reakcijomis, įsiterpti į jų problemines diskusijas (rašome bendrus Vidurio ir Rytų Europos literatūros istorijos tyrinėjimus, LLTI leidžia aktualias tarptautinių

konferencijų medžiagas, A. J. Greimo centras vaisingai bendrauja su prancūzų semiotikais, sėkmingai pristatome naujausią lietuvių literatūrą tarptautinėse knygų mugėse ir pan.). Vyresnieji kolegos dalyvauja mokslinėse stažuotėse, jaunimas baigia Vakarų Europos ar JAV universitetus, visi sugrįžę ima rašyti knygas ir dalijasi nauja patirtimi. Ta „lietuviškoji situacija“, mano akimis, nepaprastai greitai kinta, ir posovietinė „miglos“ būseną, atsiradusi į nepriklausomą Lietuvą plūstelėjus gausios ir įvairios informacijos srautui, labai greitai turės būti sustruktūrinta. Taigi personaliniu lygiu mes su tais besivienijančios Europos „iššūkiais“ turėtume susidoroti.

„Didieji“ iššūkiai greičiau skirti institucijoms, paveldėjusioms sovietinę vidinę struktūrą. G. Viliūnas užsimena apie ydingą sovietinės sistemos palikimą, kai mokslo institutai turėję atlikti fundamentaliuosius darbus, o universitetai – taikomuosius. Tokia sistema tikrai būtų verta reformų. Bet ir vėl – kol mūsų galvose egzistuoja iš praeities atėję įvaizdžiai, gyvenimas keičiasi, o įvaizdžiai ima nebeatitikti realiai smarkiai pasikeitusių objektų. Pavyzdžiui, LLTI, kuriame dirbu ir gerai pažįstu, šiuo metu fundamentaliųjų tyrimų gerokai sumažėję, o beveik pusę čia atliekamų darbų galima vadinti praktiškaisiais. Bene trečdalis instituto mokslininkų dėsto įvairiuose universitetuose, instituto leidykla leidžia senosios literatūros vertimus, kvalifikuotai parengtus faksimilinius leidinius, įvairaus profilio literatūros enciklopedijas, Vaižganto, Sruogos, Šešniaus, Basanavičiaus ir kitų klasikų raštus, svarbius pasakojamosios tautosakos ir dainyno rinkinius, kuriems parengti reikalinga profesionalų kvalifikacija ir kurių kitos leidyklos stojo. Tokią sparčią instituto kaitą nulėmė ne

kokie ypatingi valdiški planai ar idėjos, o pats gyvenimo „iš apačios“ virsmas ar dar mumyse labai gyvas valstietiškojo prakticismu genas: tikras mokslas kainuoja labai brangiai (mūsų politikams ir visuomenei tai dar nesuprantamas dalykas), o praktiškieji darbai mokslininkui prieklaus atlyginimo dar leidžia prisidurti litą kitą. Todėl mes dabar taip smarkiai praktiškėjame... Ar tai gerai? Vis dėlto moksle turėtų būti optimali pusiausvyra tarp teorijos ir praktikos, nes viena neįmanoma be kita.

Dar norėčiau trumpai apsvastyti mūsų literatūrologijos tradicijos klausimą. Smagu skaityti G. Viliūno mums primenamus V. Kavolio žodžius apie literatūrologiją kaip intelektualinio gyvenimo lyderę. Aišku, V. Kavolis turėjo neginčijamų argumentų tokiam literatūrologijos pateisinimui. Praeityje literatūrologija, kaip ir pati literatūra, buvo labai glaudžiai saistoma su patriotine misija. Dabar jau vien to nepakanka (nors nesakau, kad nereikia). Deja, nesunku pastebėti, kad vidutinio lygio mokslas itin linkęs spekuliuoti ar dangstyti tautinę misiją. Nors konkurencinė dabartis (minimi mokslo rėmimo fondai) išūliai prieta savireklamos būtinumą, norėtusi save ir savo kolegas paskatinti į literatūrologijos tradiciją pažiūrėti truputėlį kritiškiau. Pirmiausiai kritikos verta pas mus užsibuvusi pozityvistinio sukirpimo literatūros istorijos metodologija. Ją būtina atnaujinti, tą esu išdėsiusi straipsnyje, kurį mini V. Martinkus. Kaip žinome, literatūros mokslas pirmiausiai kūrėsi kaip literatūros istorijos mokslas, daug ką perimdamas iš pozityvistinio istorijos mokslo. Praktinis šio etapo rezultatas – XIX a. Europos literatūrų istorijos. Dėl visiems gerai žinomų aplinkybių lietuvių literatūros istorija XIX a. nebuvo parašyta. Bet fundamentalios

nacionalinės istorijos nespėjome parašyti ir XX a. pirmojoje pusėje – buvo tik bandymai (Vaižganto, Putino, Biržiškos). Ją susikūrėme tik sovietiniu laiku, žalojant vulgariojo marksizmo ideologijai. Tai neabejotinai žeidė ir traumavo sąžiningesnius literatūros istorikus, ir jie XX a. pabaigoje, posovietiniais laikais, ėmėsi ją perrašyti iš naujo. Pagaliau praėjus pusantram šimtui metų Lietuva turi fundamentalią nacionalinę literatūros istoriją, parašytą puikių ir prityrusių mokslininkų (V. Kubiliaus, J. Girdzijausko, E. Ulčinaitės, A. Jovaišo). Įvertindami jų darbą, negalime nepastebėti ir to, kad, palyginti su XIX a., bendroji mokslo situacija jau yra gerokai pasikeitusi. Į pozityvistinį istorinį metanaratyvą jau žiūrime su kritika ir metodiniu įtarumu. Šiuolaikinis istorinis suvokimas neišvengiamai yra interpretacinio ir postruktūralistinio pobūdžio. Lietuvių literatūrologas dėl dviejų tautinės kultūros raidą stabdžiusių okupacijų yra patekęs į gana paradoksalią situaciją: viena vertus, mums reikia objektyviosios fundamentalios nacionalinės literatūros istorijos, kurioje apie ją rastume „visą tiesą“, kita vertus, jau sunkiai galime išlikti naivūs, tikėdami jos „tikrumu“. Kita problema – akivaizdi interpretacinių koncepcijų stoka mūsų istoriografijoje, pasikliaunant „savaime vertingu“ deskriptyviu ir enciklopediniu literatūrinių faktų registravimu.

Kai kalbame apie tarpdisciplininių ryšių būtinumą, nepamirškime, kad per visą XX a. literatūros mokslas, nuo literatūros istorijos labiau pasukęs prie tyrimų metodikos problemų, plėtojosi ir kūrėsi daug ką natūraliai perimdamas iš kitų mokslų (filosofijos, fenomenologijos, sociologijos, kalbotyros, psichoanalizės ir pan.). Įdomu, kad viena iš naujausių literatūros teorijų – naratologijos teorija – tu

ri galimybių pajudėti ir iš esmės juda priešinga kryptimi – iš literatūrologijos į kitus humanitarinius mokslus. Taigi metodinių tyrimų srityje tarpdiscipliniškumas jau seniai yra užtikrintas, tik Lietuvoje visa metodinių ieškojimų patirtis neišvengiamai buvo labai represuota sovietinės ideologijos ir cenzūros.

Viktorija Daujotytė: Norėčiau paklausti: jūs akcentuojate atsilikimo problemą – su kuo lyginate?

Aušra Jurgutienė: Kalbėjau apie stagnuojančią literatūros istorijos tyrimo ir rašymo tradiciją. Apie tai, kad joje pernelyg užsibuvo pozityvistinės metodologijos pavyzdžių...

Viktorija Daujotytė: Bet ar galima surasti pavyzdį, kur pasisekė parašyti taip, kad nereiktų rašyti iš naujo?

Aušra Jurgutienė: Savaiame aišku, kad istorinių faktų nuolatinis peradresavimas ir perrašymas yra literatūros mokslo kasdienybė. Beveik prieš šimtą metų B. Croce, kritikuodamas pozityvistinę kronikinę kultūros istoriją ir reikalaudamas konceptualaus jos filosofinio įprasminimo, taikliai pažymėjo, kad tokios tikrosios istorijos yra parašyta tiek mažai, kiek ir geros poezijos, bet tai netrukdo kalbėti apie gerą poeziją (kaip ir apie gerą istoriją) ir norėti ją rašyti. Tikrai daug galėtume pasimokyti iš prancūzų istoriografijos, kuri XIX a. nuo H. Taine'o iki G. Lansono buvo meistriškai išpurentas ir išaugintas pozityvistinis literatūros istorijos naratyvas. Bet XX a. prancūzai išgyveno ir istorijos neigimo, ir naujų metodikų išbandymo laikus. O naujausia prancūzų literatūros istorija (išleista 1989 m. ir 1993 m.), kurią jos redaktorius Denis Hollieris yra apibūdinęs kaip grįžimą prie lansonizmo, bet sugrįžimą su visa XX a. metodine patirtimi, pasiūlė naujausią istorijos aprašymo modelį, at-

sisakiusį chronologinio rašytojų biografijų dėstymo. Šiandien apie šią istoriją diskutuoja daugelis pasaulio literatūros mokslininkų, ji vertinama teigiamai. Tai yra tam tikras reikšmingas šiuolaikinio mokslo pavyzdys. Ir jų yra ne vienas. Turėtume juos akyliau pamatyti ir pozityviau ar kritiškiau įvertinti. Čia išžiūriu dar tam tikrą atsilikimą. Teorinės literatūros vertimų ir recepcijos sunkumus minėtame straipsnyje pakankamai įtikinamai aprašė A. Sverdiovas. Tai irgi problema, kurią lietuvių mokslininkai turės išspręsti. Prieš metus man sumanius universitetams parengti ir išleisti knygų seriją apie XX a. literatūros teorijas, Dalia Satkauskytė gal ir ne be pagrindo buvo suabejojusi, kad tai per ankstyvas projektas. Bet ilgiau laukti tiesiog negalima. Patį didžiausią atsilikimą literatūrologijai, kaip ir visiems humanitariniams mokslams, neišvengiamai lėmė izoliuojančios kolbos principu veikusi marksistinė ideologija, mūsų dvasinę sveikatą labai akylai saugojusi nuo kapitalistinių bakterijų užkrato ir trukdydama adekvačiau sinchronizuotis su kultūros gyvenimo dabartimi.

Kęstutis Nastopka: Literatūros mokslo objekto klausimas yra tarsi paprastas, bet nuolat ties juo klumpama. Kadaisė formalistai tikėjosi vieną kartą visiems laikams jį išspręsti pareikšdami, kad literatūros mokslo objektas yra ne literatūra, bet literatūriškumas. Bet visa bėda, kad neaišku, kaip apibrėžti literatūriškumą. Jeigu literatūra, kaip sakė A. Jurgutienė, yra parašytos knygos, tai, žinoma, ji nepriklauso nuo aprašymo metakalbos. Bet tai, kas slypi tose knygose ir kokiuose kontekstuose jos suvokiamos, yra kintantis dydis. Pirmiausia keičiasi pati literatūra: žanrų sklaida, jų santykis, literatūros ribos. Grožinė literatūra, tradiciškai suvokiama kaip išmonė, šiandien į tuos rė-

mus nebetelpa. Kai į prancūzų kalba leidžiamą lietuvių novelių rinkinį įdedamos S. Parulskio ar G. Radvilavičiūtės esė, atrodo visiškai natūralu. Bet teoriškai tų poslinkių lyg ir nesame aiškiau apmąstę.

A. J. Greimas yra sakęs, kad literatūros mokslo kaip tokio kol kas nėra, kad jis norėtų savo pastangomis prisidėti, kad toks mokslas atsirastų, bet, deja, nuo jo tai nepriklauso. Epistemologinis apsisprendimas mokslininkui yra svarbus: kad jis žinotų, ką ir kuriame lauke jis daro, ko tikisi. Sutinku su V. Daujotyte, kad kiekvienas literatūrologas šiek tiek konstruoja savo mokslo objektą. Literatūrinė semiotika, iškėlusį tikslųjų mokslų vėliavą, yra bandžiusi apibrėžti savo objektą. Dabar tai bando daryti fenomenologinė kryptis. Ačiū už komplimentą semiotikai – pripažinimą, kad ji neapsiriboja popieriniais tektais. Manychiau, kad popierinės literatūros reikšmė šiandien yra sumenkusi. Popierinius tekstus įtraukdami į socialinius kontekstus peržengiame grynojo literatūriškumo ribą.

Opi ir disciplinų santykio problema. Negalime laikyti vien siauro literatūrologinio takelio. Mūsų sena bėda – kategoriška literatūros ir kalbos mokslo skirtis. Lietuvių kalbininkai daugiausiai tyrinėja mažiausias kalbines grandis, maždaug iki sintaksės. Literatūrologai savo ruožtu mažai naudojami kalbos mokslo metodais ir rezultatais. Prancūzijoje *Français* apima ir kalbą, ir literatūrą. Tokia disciplina dėstoma licėjuose ir visur kitur. Tarp kalbininkų ir literatūrologų Lietuvoje yra išlikusi siena. Bet ją įveikti ne taip paprasta. Jei prisiškaitės įvairiausių mokslų bandysį jais „prikimšti“ literatūrinę analizę, ji gali būti nepaškaitoma. Svarbu žinoti, ką iš ko imi ir kodėl.

Suabejočiau, kad Lietuvoje visi esame at-

silikę ir privalome vyti vakariečius. Mada, žinoma, reikalinga bet kuriam mokslui, kad visai neiškristum iš šiuolaikinių tyrinėjimų lauko ir kad neatrodytum lyg koks aborigenas, bet mada ir labai trukdo. Kai semiotika tapo nebemadinga, A. J. Greimas džiaugėsi – pagaliau bus galima atsidėti mokslui. Dabar į Lietuvą plūsta naujos mados (dekonstrukcija, feminizmas), bet nereikia manyti, kad jos išgainingai pakeis literatūros istoriją. Literatūros istorija yra gana atviras literatūros mokslo žanras, pakankamai konservatyvus ir pakankamai pozityvistinis. Joje visada būdavo svarbu ir socialinis, ir politinis kontekstas, ir minėtasis biografinis matmuo. Prancūzijoje neseniai buvo išleista solidi arabų literatūros istorija, kurios viena autorių yra lietuvių semiotikų bičiulė Heidi Toelle, bet semiotikos toje istorijoje labai nedaug. Pirmiausia pateikiams tam tikras kultūrinis fonas – tekstai aptariami tam tikrame kontekste. Nemanysčiau, kad Lietuvoje rašomos literatūros istorijos yra atsilikusios. Žinoma, santykis tarp literatūros istorijos ir teorijos visada aktualus. Istorinių rašymų kokybė priklauso nuo teorinės savimonės. Ji sietina ir su platesniu žvilgsniu. Sutinku, kad mūsų literatūros mokslas dar yra pernelyg *lituanocentristinis*. Ne dėl to, kad kiekvienu atveju reikėtų prikaišioti komparatyvistinių pavyzdžių, bet norėtusi, kad tai, kas dedasi čia ir dabar, būtų suvokiama platesniuose kontekstuose.

Nijolė Kašėlionienė: Noriu reaguoti į diskusijos įžangos pastabą dėl siauros lietuviškosios visuotinės literatūros tyrimų koncepcijos. Ir į tai, kad lietuvių literatūra savo plotuose sukasi labai siaurai. Man atrodo, kad lyginamosios literatūros studijos nacionaliniam literatūros mokslui iš tiesų yra itin naudingos. Jau minėtiesiems prancūzams tai buvo viena iš ga-

limybių dar XIX a. atsisakyti frankocentristinių pažiūrų, plėsti pačią literatūros ir kultūros sampratą bei tyrimų lauką. Šiandien jų universitetuose filologai nuo pirmojo kurso studijuoja gimtąją, o šalia – lyginamąją literatūrą. Po įvado į lyginamąją literatūrą vyksta seminarai: dėsto keli dėstytojai, jie siūlo įvairias temas, iš kurių renkasi studentai. Taip keliaujama per visus studijų etapus – kasmet skaitomi lyginamosios literatūros paskaitų ir seminarų ciklai. Plačiau ir giliau tyrinėjama poetika, žanrų istorija, srovių ir tendencijų, temų bei motyvų sklaida. Šitaip atsidendia ir visos Europos panorama. Prancūzai jau išleido dvi Europos literatūros istorijas. Taigi, jei galvojame apie literatūros objektą ne tik kaip apie knygą ar tautinę literatūrą, suprantame, kad tas objektas natūraliai plečiasi. Juk ir mums reikės rašyti Europos literatūros istoriją. Arba versime iš prancūzų ar kurios kitos kalbos. Jeigu imtume rašyti patys, turėtume proga ir galimybę patys įvesdinti lietuvių literatūrą į Europos kultūros rinką. Aš manau, kad lyginamieji tyrinėjimai mums dar gali būti vaisingi. Šiandieninės kultūrologijos studijos iš esmės yra komparatyvistinės. Kita vertus, ir lyginamoji literatūra, arba komparatyvistinė literatūrologija, gali susemti kitų disciplinų patirtį. Kadangi komparatyvistinės literatūrologijos teritorijoje tie tarpdisciplininiai ryšiai natūraliai kuriasi, jų nereikia niekaip išgalvoti. Todėl manau, kad mūsų dienomis ši kryptis Lietuvoje galėtų būti net priortitinė.

Darius Kuolys: Vienas dalykas, dėl kurio aš pritariu įžanginėms diskusijoms pastaboms – kad turime galvoti apie savo ambicijas. Vienokios jos buvo XX a. pirmojoje pusėje, kitokios antrojoje – tai įsipareigojimas nacionalinei kultūrai, nacionalinei tapatybei ir dar daug

labai gražių įsipareigojimų. Lygiai tą patį darė ir VU Lietuvių literatūros katedra, ir K. Korsako, vėliau J. Lankučio vadovaujamas Institutas. Visi, dirbę lituanistinį darbą, prisiėmė tą nacionalinę misiją. Ir štai keturiolika nepriklausomybės metų – matom, kad su ta misija nelabai kas išeina. Literatūros mokslas yra paribyje, mėginama tik kabintis. Gal tai ir natūrali situacija: eurointegracija kažką išspręs, pasitobulinsime, įveiksime, pasivysime.

Bet ar situacija nėra dar dramatiškesnė? Ką turėtų tyrinėti lietuvių literatūros mokslas? Ką jis tyrinėja? Vienas baras yra tie tekstai, kurie nebuvo interpretuoti, perskaityti, priklauso atrandamųjų arealui. Štai Sigitas Narbutas su bendradarbiais atranda nemažai senosios kultūros tekstų, kurie dabar verčiami, spausdinami, rašomi anksčiau nutylėti komentarai. Rašoma naujoji lietuvių literatūra, kuri bendrajame kontekste gana skurdi. Net skandinavių literatūros verčiama, man atrodo, daugiau ir rimtesnės negu lietuvių autorių. Ką tas mokslas čia gali nuveikti? Jis priklauso nuo nacionalinės literatūros, kuri Europoje niekada neatrodys labai unikali (turiu galvoje V. Daujotytės knygą *Parašyta moterų*). Matome, kad įdomiausios studijos krypsta į teoriją arba tiriama gyvenimo tekstai. Kintančio objekto samprata neišvengiama. Susiduriame su ryškiais, brandžiais, įvairiais kultūros tekstais: ar ryžtamės juos interpretuoti, ar bandome atsiriboti? Matome, kad bendrąją visuomenės tapatybę formuoja visai kiti tekstai. Ne grožinė literatūra, o daugybė kitų kultūros, paraliteratūros tekstų. Ar lituanistika kaip mokslas mėgina juos aptarti?

Kitas klausimas, kiek šitoje situacijoje galime išsaugoti savo mokslo ar savo disciplinos tapatybę. Literatūros mokslas yra mokslas apie

meną, grožį. Taigi apie dailiąją literatūrą. Visi tekstai, kurie dabar formuoja visuomenę, palaiko jos tapatybę – kiek jie su tuo grožiu ir literatūriškumu yra susiję ir kiek į juos galima gilintis? Aš įžiūriu iš esmės naują literatūros mokslo situaciją. Joje vieno atsakymo negali būti, o elgsenų gali būti labai įvairių. Senasis J. Lotmanas, kuris nagrinėjo semiosferą, ima kalbėti apie reikšmių ansamblius, formuojančius bendruomenės tapatybę. Jis ima istorinius tekstus, pačią istoriją ir žiūri, kaip pasakojimas formuoja tautas, jų istorijas. Atsiranda kitokių požiūrio taškų, kitokių ėjimų. Taigi literatūros mokslas yra tokioje pabiroje situacijoje. Nemanau, kad imsime ir susiveršime stovėdami ant Europos slenksčio. Vyksta dezintegracija, atsiranda įvairios laikysenos, kurios, atspindėdamos įvairovės tendencijas, neišvengiamai stiprės. Logiška šioje situacijoje – palaikyti dialogą. Dialogą su visuomene. Kad literatūros mokslas neatsidurtų visai paribų su tomis penkiomis, šešiomis ar dešimčia išeinančių knygelių.

Vaidas Šeferis: Kalbant apie literatūros mokslą svarbu tai, kaip suvokiamas jo prasmumas. Galima tikėti, kad prasminga tyrinėti literatūrą. Galima ir netikėti. Aš jau keleri metai dėstau Brno universitete Čekijoje – norėčiau pasidalyti patirtimi apie kitokias prasmės konstravimo galimybes.

Nežinau, ar Lietuvoje esama suvokimo, kad galima turėti literatūros mokslą ir nesvarstyti, kokia jo prasmė. Literatūros tyrimų prasmę palaiko institucinis kontekstas. Brno universitete niekas itin nesidomi, kokia prasmė, pavyzdžiui, studijuoti antikinę literatūrą. Dalykas, kuris rūpi universitetui – kiek studentų užsirašė į klasikinės filologijos programą. Pagal tai apskaičiuojamas katedros biudžetas.

Jeigu studentų bus per mažai, toji filologijos kryptis bus uždaryta. Universitetas veikia ir toliau veiks dėl to nesukdamas galvos. Jeigu studijų programa sugeba reaguoti į aukštesnio lygio akademinį institucijų reikalavimus (pirmiausia – į finansinius), ji laikoma prasminga.

Viena vertus, tai labai utilizuotas požiūris. Kita vertus, tokioje sistemoje lieka daug vietos individualiai iniciatyvai: kiek pats tiki savo darbo prasme, tiek jos ir turi. Nenoriu kritikuoti, tiesiog sakau, kad galima gyventi ir taip. Situacija panaši į buvimą nuolat apsvaigus – jautiesi euforiškai, bet svarbių klausimų sprendimą atidedi rytojui. Iš pradžių ji mane gąsdino, paskui ėmė patikti. Čia kiekviena iniciatyva tampa tam tikra statistika bei skaičiais, koreguojančiais atlyginimą. Nesunku greitai užsidirbti pinigų ir sau, ir knygoms, ir institutui. Tačiau nuoširdžiai prisipažįstu – man Brno neteko išgirsti gilesnių mąstymų apie literatūros mokslo prasmę.

Visa Europos Sąjunga veikia irgi panašiai. Tai savipakankama sistema, kurioje sukasi dideli pinigai, bet nėra laiko klausti, kam visa tai. Tiksliau, toks klausimas tegali būti svarbus tau pačiam, o instituciniu lygiu jis netenka svorio. Manding, naujojoje Europoje literatūros mokslo bus ciniškai klausama, kiek pinigų jis gali uždirbti. Ar liks vietos kitoms prasmėms – nežinau.

Šiame kontekste man atrodo keista kalbėti apie Europos pasivijimą, apie stengimąsi reaguoti į iššūkius. Naivu literatūrinį kontinento gyvenimą svarstyti simetriškais kategorijomis (kažkas yra priekyje, o kažkas – gale, kažkas meta iššūkį, kažkas į jį reaguoja). Literatūrinė erdvė nėra trimatė – ji yra belaikė. Kartais joje susikaupia esmingo, gilaus žinojimo krūvis, kuris virsta giliais literatūros tektais

ar giliomis mokslinėmis įžvalgomis. Nemanau, kad šis žinojimas susijęs su Europos dalijimu į Vakarus ir Rytus. Įmanoma žvelgti į literatūros erdvę per pirmavimo ir atsilikimo prizmę, bet man atrodo, kad tai nėra tinkamiausia perspektyva.

Dalia Satkauskytė: Didžiąją dalį to, ką aš norėjau pasakyti apie literatūros mokslo objektą, jau pasakė K. Nastopka. Tik dėl vieno dalyko aš nesutikčiau. Man atrodo, kad mūsų dabartinė situacija šiuo požiūriu nėra unikali. Literatūra visą laiką bandė sau išsiaiškinti, kas ji yra, ir niekada nerado vieno aiškaus atsakymo. Pavyzdžiui, senosios literatūros tekstai, kuriuos mes dabar interpretuojame kaip literatūrą ir laikome vienu iš literatūros mokslo objektų – vargu ar tuo metu, kai jie buvo parašyti, buvo suvokiami kaip literatūra šiuolaikine prasme... Tuo labiau literatūros mokslas – jo objektas yra nuolat kintantis, istoriškai, kultūriškai ir dar kitaip apibrėžtas. Taigi ši padėtis tikrai nėra unikali. Galbūt mes tiesiog intensyviau išgyvename, reflektuojame šį nestabilumą – tai, ko gero, irgi yra susiję su visa kultūrine situacija.

V. Šeferio pasisakymas mane privertė prisiminti kai kuriuos institucinius dalykus. Šioje srityje mes taip pat nesame unikalūs: T. Eagletono teigimu, jeigu universitetui trūks pinigų, visų pirma kentės literatūros katedros... Prisimenu beveik prieš dešimtmetį skaitytą amerikiečių literatūrologo straipsnį apie literatūros mokslo ir jo objekto krizę. Autoriaus nuomone, modernių metodologijų atsiradimą, be visų kitų, paskatino finansiniai ir instituciniai dalykai: ėmė mažėti „grynų“ literatūros studentų, teko atleisti profesorius. Tai irgi skatino literatūros mokslo objekto kitimą, jo integraciją į tarpdisciplinines studijas. Man

regis, šitie socialiniai veiksniai pas mus irgi egzistuoja, mums irgi kyla klausimas, kaip gyventi tokioje situacijoje. Tarpdisciplininė orientacija ir mums yra viena išiečių. Todėl aš nelabai supratau V. Martinkaus teiginį, kad sociokritika čia nepageidaujama. Jeigu jos nėra *de facto*, tai nereiškia, kad jos nepageidaujama. Man atrodo, kad sociokritika, literatūros sociologija yra labai perspektyvios metodologinės kryptys.

Dar viena pastaba dėl literatūros teorijos ir metodologijos. Pas mus susiformavo praktika ne visai skirti, kas yra vadinamoji „teorija“, kuriai literatūra yra tik pretekstas platesnėms implikacijoms ir savarankiškam diskursui, dažnai pakeičiančiam filosofinį, ir kas yra metodologija, kuri suteikia konkrečių tyrinėjimo įrankių. Nei dekonstrukcija, nei feministinė kritika, nei pokolonijinės studijos nesuteikia tokių įrankių – tik tam tikrą žiūros tašką. Pastarąjį „infiltravimas“ į mūsų kultūrinį mąstymą ir naudingas, ir būtinas. Problema atsiranda tada, kai tas teorijas bandoma taikyti kaip metodologijas – vienus kultūrinius modelius automatiškai, be gilesnės refleksijos perkeliant kitai kultūrai.

Brigita Speičytė: Prateisdama D. Satkauskytės mintį apie automatišką metodologijų taikymą literatūros moksle, norėčiau grįžti prie teorinio sąmoningumo klausimo. Metodologijos automatiškai imamos taikyti tada, kai dėl būdingo humanitarų netikrumo jausmo jos pradedamos traktuoti gamtamoksliškai – kaip universalūs dėsniai, o ne tikrintinos hipotezės, kurias leidžia kelti viena medžiaga, o kita gali ir pakoreguoti. Teorinis sąmoningumas, t. y. gebėjimas pasirinkti adekvačią teksto aiškinimo strategiją, ją kūrybiškai panaudoti, neatšiejamas nuo literatūrinės medžiagos savitu-

mo nuovokos. Dėl to reikėtų kalbėti ne apie lietuvių literatūros istorijos ir teorijos darbų disproporciją, kaip pasiūlytame diskusijos įvade, o apie ydingą jų atskyrimą, tylų galvojimą, kad šių literatūros mokslo sričių galutiniai tikslai vis tiek yra savaiminiai, tarpusavy nesusiję, kadangi lietuvių literatūra nėra tinkama originalaus teorinio mąstymo inspiracijoms, o tik pritaikymui. Juk praktikoje dažnai yra taip, kad Lietuvos visuomenė (kad ir XIX a., esu tai patyrusi), taigi ir iš jos kilę tekstai, taip pat dabartiniai jų aiškinimo poreikiai, yra saviti, kitiški, kad jiems būtų galima tiesiogiai taikyti Vakaruose sukurtus teorinius modelius. Šių modelių akivaizdoje, ypač kai jie nesąmoningai priimami kaip tam tikras neginčijamas standartas, „lietuviškoji medžiaga“ neretai atrodo tiesiog neturininga.

Tad gal verta atsikratyti kito lietuvių humanitarų netikrumo – savosios literatūros menkavertiškumo komplekso, kuris čia jau nuskambėjo. Jį stiprina ir dabartinis apmaudas, kad literatūra, taigi ir ją aiškinantis mokslas, pasitraukė iš visuomenės gyvenimo lyderių pozicijų. Bet ar literatūros vertė, literatūros mokslo turiningumas matuotinas vien galia – t. y. kuo didesniu poveikiu kuo didesnei žmonių grupei? Literatūros rašytojai, skaitytojai, aiškintojai yra tos visuomenės dalys – kad ir ne centrinės, kaip XIX a., galbūt alternatyvios, bet juk ir iš šios vietos galima megzti minėtąjį dialogą su visuomene, kuris taip pat svarbus literatūros mokslui ir susijęs su jo teoriniais apsisprendimais. Žinoma, kitas klausimas, galbūt skirtas kitai diskusijai – kaip šiuos poreikius koreguoja institucinis literatūros mokslo gyvenimas.

Mindaugas Kvietkauskas: Kai perskaičiau diskusijos įžangos tekstą, supratau, kad jis pa-

rašytas visų pirma su rūpesčiu: kokia literatūros studijų vieta dabartiniame akademiniam pasaulyje; kodėl jų pozicija darosi pažeidžiama; ką reikėtų daryti, kad šita pozicija išliktų reikšminga ir svari? Ideologinis ir institucinis kontekstas, kuriame šiandien gyvuoja literatūros mokslas, verčia mus jausti nemažą įtampą. Žvelgiant į švietimo ir humanistikos studijų situaciją, neįmanoma nepastebėti, kad, kaip rašo G. Viliūnas, programose, strategijose, reikalavimuose įsivyravo itin pragmatiškas požiūris į bet kokias akademines studijas. Iš jų visų pirma reikalaujama efektyvumo, tiesioginio pritaikymo, technologijos. Būtent technologinė studijų nauda – tiksliau, mokslo geba kuo greičiau pavirsti į technologiją – globalizacijos politikai (ir Europos Sąjungos politikai) yra svarbiausias tikslas, į kurią turi orientuotis mokslas. Ar tai būtų biochemija su genų tyrimais, ar sociologija su adaptacijos tyrimais. Nes, tarkim, sociologiją taip pat galima orientuoti į globalios demokratinės visuomenės valdymo technologijas, į jų tobulinimą. Aišku, kad tokie globalizacijos gūsių, pranašaujantys technologinę, poindustrinę „žinių visuomenę“ (kuri, tiesą sakant, daug ko žinoti nebenori), vis labiau jaučiami ir mūsų akademinėje sferoje. Perfrazuosiu V. Kavolio mintį apie masinės informacijos priemones: akademinis pasaulis irgi palaiapsniui verčiamas tokia struktūra, kuriai svarbiau „ne pranešimo esmė, bet jo perdavimo technologija“. Man atrodo, kad Lietuvoje ta situacija dar problemiškesnė nei Vakaruose todėl, kad pragmatiniai rėmai, maunami ant visų studijų, sutampa su siaura, iš ankstesnio sovietinio laikotarpio paveldėta mūsų biurokratijos mąstysena, su jos nelankstumu, nomenklatūriniu sąstingiu. Taigi lietuvių humanistika priversta pasijusti labai nepa-

togioje paribio situacijoje ir turi arba nutilti bei leistis užgožiama naujos struktūros, arba veikti labai aktyviai, išradingai, netradiciškai, galbūt – išmokti daug ką apeiti.

Man atrodo, kad dabarties humanistikos situaciją neišvengiamai reikia suvokti kaip alternatyvią, kaip opozicinę. Literatūros studijos iš prigimties niekada nesutaps ir neis išvien su technologine rinkos ideologija, „nematomo“ poindustrinio masių valdymo, masinės kultūros ar „globalaus žinojimo“ idėjomis. Nepamirškime, kad literatūros studijos – tai visų pirma ne kokios nors komunikacijos rūšies, o meno studijos. Visi kiti aspektai ir kontekstai eina paskui šį, pirmąjį. Modernųjį meną ir literatūrą paskatino konfliktas ir labai įtempti santykiai su industrinės visuomenės raida. Tad ar gali literatūros studijos staiga tapti gražiai įpakuota technologine preke, „programų rinkiniu“, kurį galima parduoti įrodžius jo naudą visuomenei ar poveikį valdymo struktūroms? Man regis, šito neįmanoma padaryti. Literatūros studijų vidinis motyvas yra kitas. Jis, kaip ir visa meno, kūrybos sfera, pirmiausia susijęs su asmenybiniais žmogaus poreikiais. Galbūt dabar šis motyvas gali papildomai stiprėti suvokus literatūros studijų ir visos humanistikos alternatyvumą. Juk literatūra, menai ir jų studijos toliau tebeardo technologinės eros ir masinės kultūros monotoniją, sklindančią per visą pasaulį, ir tai galbūt visų svarbiausia. Daugelis tą svarbą aiškiai jaučia (ypač senosiose Vakarų Europos visuomenėse), bet daug kam ją reikia nuolat iš naujo įrodinėti. Man atrodo, kad humanistikos tarpdiscipliniškumo paieškos iš esmės ir gimsta dėl to, kad humanistika Vakaruose, Amerikoje suvokia savo vaidmenį visų pirma kaip šiuolaikinės visuomenės kritiką. Ten, kur susiduria filosofija, sociologi-

ja, istorija, menotyra ir literatūrologija, galimas dar aiškesnis alternatyvų pojūtis ir įvairialypė visuomenės kritika. Jeigu pažvelgsime į svarbiausius tokių humanitarų – nepriklausomų visuomenės kritikų darbus (pavyzdžiui, nuo W. Benjamino, H. Arendt iki M. Foucault ar E. Saïdo, S. Sontag ar G. Steinerio), visi jie vienaip ar kitaip yra tarpdiscipliniški. Juose visokeriopai dalyvauja ir literatūros, ir kultūrologijos problemos. Manysčiau, kad šitoks susijimo taškas lietuvių literatūrologijai nėra ypač naujas. Ar tai nauja mums, turintiems V. Kubiliaus, D. Saukos, V. Daujotytės humanistikos tradiciją – ir tarpdisciplinišką, ir pilną visuomenės kritikos gijų?

Tarpdiscipliniškumas nėra lengvas dalykas, kažkokia improvizacija, kurią galima lengvai pritaikyti literatūros studijoms. Tarpdiscipliniškumas reikalauja ypač didelio profesionalumo, simfoniškos humanitarinių mokslų pajautos. Negalima imtis rimtų tarpdisciplininių studijų, jeigu bent viena iš tų įsijungiančių šakų nėra pakankamai profesionali, jeigu jos metodai nėra pakankamai svarbūs ir išstobulinti taip, kad jie susijungtų su kitų disciplinų metodais ir kad atsirastų daugiabriauniai visuomenės kritikos įrankiai. Iš to ir kyla aiškios praktinės reikmės literatūros studijoms. Lietuvoje turėtų kilti bendrasis literatūros studijų standartas, kad būtų galima profesionaliai kurti projektus su kitomis humanistikos disciplinomis, palaikyti rimtą dialogą su Vakarų humanistikos pasauliu, o ne tik jį kopijuoti. Vis dėlto mūsų studentai dar negauna tam tikros dalies humanistikos žinių, kuri paprastai suteikiama Vakaruose; jų asmeninis apsiskaitymas dažnai atsiranda tarsi rūke, be orientyrų, nematant viso intelektualinio žemėlapio.

Profesionalumo lygis apima daug dalykų: labai gerą kalbų mokėjimą; gebėjimą pasiti-

kinčiai jaustis ir kartu kritiškai mąstyti šiame globaliame pasaulyje; sugebėjimą matyti, kad be globalių pragmatinių tinklų dar veikia alternatyvūs kultūros tinklai, ir suvokti, kokie jie; mokėjimą atrasti tuos žmones ir akademines bendruomenes, su kuriomis galima susikalbėti ne pragmatinių, o humanistikos interesų kalba, kuri priimtina tiek mums, tiek jiems. Kultūros teoretiku nevirstama, kai išėjęs į viešumą žmogus pasisako esąs kultūrologas. Tarpdisciplininė kultūros teorija – labai sudėtinga ir milžiniška sfera, išstisęs intelektualinis pasaulis, kurį aprėpti reikia didžiulės erudicijos. Aukšto lygio, o ne kažkokios „aptirpusios“ literatūros studijos – tai pirmas žingsnis, jeigu tikrai galvojame apie tarpdiscipliniškumą.

Turėtų atsirasti tokia figūra kaip judrusis literatūrologas, kuris gebėtų dirbti tiek užsienyje, tiek Lietuvoje, tiek kitų disciplinų aplinkoje, kuris pažintų ne vieną kultūrinį kontekstą, dalyvautų įvairiuose dialoguose. Lietuvių literatūros mokslui siekiant tarpdiscipliniškumo ir ryšių su pasauliu, reikia daugiau tarpininkų, žmonių-tiltų. Regis, V. Kavolis yra teigęs, jog modernizacija XIX a. Lietuvoje prasidėjo nuo judriojo žmogaus atsiradimo. Kad atsirastų tokių literatūros mokslo tarpininkų, turėtų kryptingai veikti ir institucijos. Negi mūsų institucijoms nerūpi, kad lietuvių literatūros mokslas Vakaruose iki šiol – *terra incognita*? Literatūrologai turi susikurti pakankamą informacijos tinklą: kaip rasti naudingų stipendijų, stažuotčių užsienyje; kaip publikuoti savo straipsnius, monografijas užsienio kalba; kur vyksta tokie akademiniai projektai, dialogai, į kuriuos galėtų įsitraukti lietuvių literatūros mokslas. Žodžiu, kaip palaikyti visus tuos ryšius, kurie tampa vienu svarbiausių humanistikos išsilaikymo klausimų. Dabar bet koks

bendravimas, judrumas remiasi paties asmens talentais ir jo iniciatyva. Jokių institucinių orientyrų, pagalbos nėra. Lietuvių istorikai šia kryptimi pasistūmėję daug toliau.

Kitas dalykas: kaip jau šioje diskusijoje minėta, turi stiprėti komunikavimo su visuomene sritis. Literatūros mokslo tarpininkavimo sfera turi įtraukti labai daug aspektų: tiek kritiką, tiek publicistiką, tiek sąlyčių su žiniasklaida stiprinimą, tiek informacinių projektų vadybą, tiek humanitarų buvimą politinėje erdvėje. Jeigu pažiūrėtume, kas iš literatūros mokslininkų dabar palaiko tą komunikavimo su visuomene diskursą, tai, mano manymu, matytume iš esmės vyresniąją kartą. Tai mokslininkai, kurie prasmingo kalbėjimo su visuomene būdus ir retoriką įvaldė dar ankstesnėje kultūrinėje situacijoje, sovietiniais ir Atgimimo laikais. Manychiau, kad jaunesni literatūros mokslininkai irgi turi dalyvauti viešuosiuose dialoguose ir išmokti prasmingai išsakyti savo kaip humanitarų požiūrį, atrasti dabartinį kontekstą atliepiančių retorikos priemonių.

Eugenija Ulčinaitė: Klausydamosi kolegų pasisakymų, galvojau apie senąją literatūrą – kiek tarp mūsų yra sąlyčio taškų, bendrų problemų? Ko galima pasimokyti iš literatūrologų, tyrinėjančių senąją literatūrą? Jeigu kalbame apie literatūrologijos objekto sudėtingumą, tai senosios literatūros objektą nusakyti būtų dar sunkiau, jis yra dar įvairesnis. Čia tyrimo objektu tampa ne tik literatūriniai tekstai, tradiciniai žanrai, bet ir tokie intelektualinės veiklos produktai kaip poteriai, kryžiaus ženklas ar elementariausios korektūros klaidos. Senosios literatūros tyrimuose, taip pat ir visos lietuvių literatūros tyrimuose pasigendu kultūrologinio ir komparatyvistinio matmens. Tačiau tik šitaip galima daryti įtaką ir pasaky-

ti, kiek ir kas yra nauja ar svarbu. Šiuo požiūriu senoji lietuvių literatūra teikia itin didelių galimybių. Ją galima lyginti su italų, ispanų, lenkų, prancūzų ir kitomis literatūromis. Tai leidžia matyti bendrą lauką ir kartu suvokti, kaip reiškiasi senosios lietuvių literatūros savitumas ir originalumas. Skaitydama lenkų literatūros tyrinėjimus matau, kad jie šiuo požiūriu tikrai pranašesni už mus. Ten Sarbievijus tyrinėjamas ne tik kaip Sarbievijus *per se*, bet ir, tarkime, lyginami Sarbievijus ir anglų metafiziniai poetai arba Sarbievijus ir vokiečių baroko poetai ir t. t. Žinoma, šiuolaikinių sąvokų perkėlimas į senąją literatūrą kartais atrodo pavojingas ir netikslus, nes tuometiniai žanrai nevisai atitiko tai, ką dabar vadiname romanu, esė, apsakymu ar novele. Svarbu ieškoti lietuvių literatūros ir kitakalbių tekstų sąsajų, ir ne tik XVI–XVIII a., bet ir XIX a. literatūroje. Todėl laikau reikšminga neseniai apgintą Brigitos Speičytės disertaciją „Poetinių kultūros formų kristalizacija XIX amžiaus Lietuvoje“. Kas sieja Dionizą Pošką, Simoną Stanevičių ir Motiejų Kazimierą Sarbievijų? Įtakų įvardijimas lietuvių literatūros istorijos tyrimuose, man regis, vis dar tebėra skausmingas dalykas. O tai, ką literatūros mokslininkai daro teorinėje plotmėje, yra gerai – niekas nepranyks, sueis į didesnius apibendrinimus. Nematau didelių problemų ir didelių pavojų. Lietuvos mokslininkų darbai (K. Nastopkos, V. Daujotytės, V. Kubiliaus, A. Šliogerio) puikiai iškomponuoja į europinį kontekstą, tik reikėtų pasirūpinti juos išversti į kurią nors Europos kalbą.

Pavojų labiau žiūriu akademinėje srityje. Iššūkiams čia tikrai didesni, jie mus vers keisti daugelį dalykų, daugelį požiūrių. Manau, kad aukštojoje mokykloje literatūrą dėstyti pagal amžius (XVIII a. literatūra, XIX a. literatūra

ir t. t.) yra atgyvenęs reikalas. Reikia ieškoti visiškai naujų temų, problemų, kurios skirtingų amžių literatūras leistų sieti pagal įvairius kriterijus (pavyzdžiui, romantizmas, patriotizmas, psichologiniai, filosofiniai faktoriai). Vis tiek mūsų dėstomus kursus ateityje reikės glausti, kažko atsisakyti. Todėl būtina galvoti apie visiškai kitokį požiūrį į literatūros aptariamą akademinę erdvę.

O literatūros ir visuomenės santykis yra kintamas dalykas. Apie visuomenę sunku ką nors pasakyti. Kai rengėme pokalbį apie senąją literatūrą, irgi neatsakėme, ką mums reiškia senoji literatūra. Kas ją skaito? Kas jos suvokėjas? Kiek ji pritaikoma? Kiek ji žinoma mokykloje ir visuomenėje? Mes gi nedarome tų tyrimų, todėl neturime grįžtamojo ryšio. Tikrai negalėčiau pasakyti, kas Lietuvoje skaito A. Kojalavičių. Čia kyla kitos problemos – kaip mokykloje dabar skaitoma literatūra, kaip ji analizuojama? Be abejo, tie tekstai niekada nebus skirti visai visuomenei, bet įdomu, kuriai visuomenės daliai.

Viktorija Daujotytė: Kas pasirenka, tam ir skirta. Man nė trupučio negaila tų laikų, kai, tarkim, Justino Marcinkevičiaus poezijos knygų būdavo išleidžiama po 30 tūkstančių egzempliorių. Nuo pat pirmųjų V. Kavolio paskaitų Vilniaus universitete, skaitytų jau daugiau kaip prieš dvylika metų, pagavau labai svarbią mintį, kad kiekvienoje visuomenėje yra daug visuomenių, kiekvienoje kultūroje – daug kultūrų. Man patinka kultūrinės mažumos statusas.

Manau, kad svarbiausias šiandien išryškėjęs dalykas yra būtinybė iš naujo apibrėžti literatūros mokslo objektą – sampratą, kaitą, perėjimą nuo literatūros, nuo literatūriškumo prie žodinių ir nežodinių, gyvenimiškųjų tekstų. Tik tiek, kad literatūros mokslas, jei laikysimės šios

sąvokos, yra trajektorinis ir visada brėžiantis konfigūracijas. Antras dalykas – pati literatūros mokslo samprata. Ar mes ir toliau jos laikysimės? Aš įsivaizduoju, kad ji turbūt artės link bendrosios humanistikos. Tikrai reikėtų pasvarstyti apie literatūrologiją, literatūros mokslą, literatūros istoriją. Literatūros istoriją, senosios literatūros studijas reikėtų formuluoti kaip bendraeuropietiškas.

Aušra Jurgutienė: Susidomėjusi išklausiu daugelį kolegų minčių, į kai kurias norėčiau atsakyti. Vis dėlto užkliuvo pernelyg dažnai vartojama mūsų darbų lituanocentrizmo yda. Teisingumo dėlei turėtume pripažinti, kad lietuvių literatūrologija pasmerkta ja sirgti (nes kas be jos atliks lietuviškos literatūros tyrimus?), kad jos ūmiausiomis formomis serga tik silpnesnieji moksliniai tyrimai. Iš šios ydos pamažu, bet užtikrintai vaduojasi senosios literatūros tyrėjai, ji nėra smarkiau suparalyžiavusi ir šiuolaikinės literatūros mokslininkų, kurie sektinu pavyzdžiu jau senokai laikė V. Kubiliaus darbus, meistriškai derinančius patriotizmą su komparatyvisto ir universalaus profesionalo akiračiu.

Visiškai sutinku su K. Nastopkos pastaba, kad literatūrologai neturėtų pavojingai bloškintis į kraštutinumus, snobiškai vaikydamiesi tik madingų mokslo idėjų. Bet vėlgi norėčiau pridurti, kad nepriimtinas ir kitas kraštutinimas, kai atsakoma kritiško santykio su tradicijos primetamomis senstelėjusiomis mąstymo formomis ir sustingstama savimi patenkinto ir niekad neklystančio provincialaus narcizo ar tautinės ikonos poza.

Labai įdomi kritiška D. Kuolio mintis apie literatūrologijos virtimą šiuolaikinės lietuvių visuomenės marginalija – tai savaip paminėjo ir D. Satkauskytė, ir M. Kvietkauskas. Litera-

tūrą ir literatūrologiją sugražinti ir išlaikyti tam tikroje pagrindinėje visuomenės vertybių skalėje labai padėtų suaktualinta, egzistenciškai angažuota literatūros traktuotė, ieškanti jungties tarp estetikos ir etikos, ugdanti kultūrinio bendravimo poreikį ir paprasčiausią supratimą, kad visuomenės siekiamai gyvenimo gerovei reikalingi ne vien technikos stebuklai, bet ir normalus moralinis bei kultūrinis klimatas – ir kad juos supriešinti būtų labai pavojinga. Sartre'as dar po karo kalbėjo apie estetizmo nuovargį ir apie angažuotos literatūros reikalingumą, apie tai, kad knyga turėtų būti rašoma tam, kad išprovokuotų ją perskaityti ir ištraukti į bendrą pokalbį apie svarbiausius mūsų gyvenimo dalykus. Tokiu atveju rašytojas (o su juo ir visa literatūrologija) visuomenei tampa tikrai ne mažiau angažuotas nei politikas, tik dar savaip, su estetinio malonumo išgyvenimo pažadu. Šiuolaikinė literatūrologija, egzistencialistinę literatūros refleksiją atnaujiniusi naratologijos nuostatomis, galėtų visuomenei priminti, kad užrašyti pasakojimai yra labai svarbi jos raiškos sritis, kurioje gali būti tyrinėjamas žmogaus pasaulis ir jo sklaida istorijoje.

V. Šeferio konstatuotas skirtumas tarp naujosios ir senosios Europos mokslininkų taip pat yra iškalbus. Ekonomiškai skurdžiausioje vadinamosios naujosios Europos erdvėje, savo laimei ar nelimei, literatūros mokslininkas neturi galimybės sočiai ir ramiai dirbti savaime besisukančiose biurokratizuotose mokslo institucijose. Savo darbui neturime net pakankamai kompiuterių ir negalime užsidirbti pinigų mokslo knygai nusipirkti (praeitą vasarą Trondhaimo konferencijoje visą dieną delsiau, kol pasiryžau už tris šimtus litų nusipirkti reikiamą knygą). Deja, kad ir kaip juokingai iš

šalies atrodytų, lietuvių literatūrologas dar nuolat priverstas įrodinėti savo „ekonomiškai nepatrauklios“ egzistencijos prasmingumą ir reikalingumą, nors gal jam taip pat nesvetima mintis, kad geriau gyventi nei galvoti, kam gyventi; malonesnis pats rašymo „svaigulys“ nei „didieji“ klausimai – dėl ko?

Rimvydas Šilbajoris: Skaitydamas apie pavojų likti „visuomenės ir kultūros interesų nuošalėje“, nesmagiai prisimenu Sergejaus Jesenino eilutes: «Знать оттого так хочется и мне здрав штаны бежать за комсомолом». Klausimas tas, ar literatūros mokslas kokių nors požiūriu yra mokslas, ar tai tėra būdas dalyvauti „visuomenės ir kultūros interesų“ pokalbyje. Pastaruoju atveju problemų nekyla: laisvai ir linksmai prisijungę prie plačios kultūrinės mąstysenos (gal greičiau savijautos) srovės, reformuosime literatūros kursų programą taip, kad ji susitelktų ne prie kūrinio gyvybinės šerdies, o prie literatūros atsako į platesnius, nebūtinai literatūrinius, visuomenės interesus. Šie platūs interesai leidžiasi pavergiami politinio visuomenės gyvenimo suvokimo (prisimenu septintojo dešimtmečio Amerikos universitetų studentų šūkį: “The personal is political”). Literatūros kūrinys yra kaip tik apie tai, kad “the personal is personal”, o kai kuriuose literatūros veikaluose “the political is personal”. Bet kaip tai suderinti su mokslo sąvoka, kuri iš esmės yra “non-personal”? Mūsų (o ir apskritai) akademinuose raštuose moksliskumas dažnai tapatinamas su atsargiomis išnašomis, kruopščia dokumentacija, autoritetingais šaltiniais, tarytum tai būtų kažkas iš esmės skirtinga nuo valsčiaus sekretoriaus darbo. Amžinąjį atilsį Vytautas Kubilius yra gerai pasakęs, kad literatūros kritika yra specialus mąstymo būdas,

ne mokslas ir ne poetika. Tai gal į tą specialų mąstymo būdą ir vertėtų kreipti dėmesį, nesibaiminant likti visuomenės ir kultūros interesų nuošalėje? Gal šitaip kaip tik pakliūtume ir į jų centrą?

Literatūros mokslas sietinas su kitais humanistinės veiklos laukais. Tačiau tai vis dėlto yra atskira akademinė disciplina. Rusų struktūralistas Jurijus Tynjanovas jau kadaise aprašė meno kūrinio struktūrą kaip, viena vertus, jo atskirų dalių santykį, kita vertus, kaip tų dalių ir jų visumos santykį su kitų struktūrų elementais. Man atrodo, ši formulė neblogai tiktų ir šiandien, o tos „kitos struktūros“ galėtų būti ir minėtieji „globaliniai HSM raidos procesai“. Gal tada ir galėtume nusitverti už šio tokio literatūros mokslo?

„Ryžtingos permainos“ kažkaip labai kairiškai skamba. Kur nors centriniame štabe literatūros mokslo generolas duos atitinkamus ryžtingus įsakymus, ir štai pasikeis literatūros mokslo savivoka. Iš tiesų, jei neklystu, ji ir taip nuolat keičiasi veikiamą įvairiausių įtakų iš Vakarų ir ne Vakarų pasaulio. Vakaruose tai savaime išsirutuliojo irgi be specialių komandų. Akademikų, profesorių uždavinys – tai ne kontroliuoti ir formuoti tas permainas, bet suvokti, perprasti ir savo supratimą perduoti studentams bei skaitančiajai visuomenei.

Naujosios mokslo politikos spaudimas iš tiesų yra sunki dilema. Politikos spaudimo mokslui turėtų visai nebūti, nes kitaip nukrypime į fašizmo ir komunizmo laikus, tik šį kartą ne dėl kokių ideologinių, o tiesiog dėl praktiškų priežasčių. Suprantu mokslo rezultatų praktiško pritaikymo prasmę ir reikalingumą, gal toks „pritaikomasis literatūros mokslas“ dabartinėje visuomenėje irgi turėtų savo vietą. Bet mokslas yra ne apie tai, ir nereiktų jo

daryti „apie tai“. Kaip tai atlikti – štai uždavinys. Įtariu, kad Shakespeare'o talento menininkas, sukūręs iki šiol neįsivaizduojamų matmenų tekstus, geriau išspręstų tą uždavinį negu praktiškų žmonių komitetai. Turbūt girdėjote posakį, kas yra kupranugaris: žirgas, suplanuotas komiteto.

Tam, kad pakliūtum į „kompetencijos centrą“, reikia būti kompetentingam. Tam reikia talento, be to, pasirengimo. Reikia mokėti kalbų, išmanyti ne tik savo, bet ir pasaulinę literatūrą, surasti originalią sritį savo tyrinėjimams, asmeniškai lygiu apsiprasti su tarptautiniu mokslo pasauliu, tapti kokio nors tarptautinio kolektyvo nariu. Reikia išmokti aktyviai konkuruoti. Tai visų pirma skirta asmeniui, o ne institucijai. Institucijų darbas – atpažinti tokių galimybių žmones, paskatinti, paremti, suteikti jiems provokuojamas užduotis, mėginti pagal galimybes supažindinti su kitų valstybių mokslininkais. Reikia remti žmones, norinčius dalyvauti tarptautinėse mokslo konferencijose, turėti nemažą fondą kelionėms apmokėti. Čia institucijos turėtų „spausti“ valstybę, nurodydamos nepaprastą tokios paramos svarbą, nes be jos iš tiesų liksime dabartinių procesų nuošalėje.

Abejoju, ar esminė literatūros mokslo stiprybė yra atsakomybės už nacionalinę kultūrą jausmas. Tokių jausmų kompleksas galėtų bū-

ti viena iš literatūros mokslo temų ar sričių. Mokslo pasaulyje svarbiausias dalykas yra asmens smalsumas, noras pažinti, įvertinti, suprasti, apibendrinti, paaiškinti. Atsakomybės jausmas yra moralinė, o ne mokslinė kategorija. Kartais net galvoju, kad tų skirtingų kategorijų suplakimas į vieną prisidėjo ir prie lietuvių kultūros vidutiniškumo.

Literatūros teorijos problemų turi ir Vakarų kultūra. Po visų dekonstrukcijos teorijų pasigirdo balsų, kad jau nebėra (ir nebereikia) literatūros teorijos. Kas anksčiau buvo teorija, dabar pavirto politine veikla. Studijuojamas feminizmas, pokolonializmas, net marksizmas ir t. t. Kaip anksčiau moralinės atsakomybės jausmas buvo suplakamas su mokslo interesais, taip dabar politinis angažavimasis suplakamas su literatūros mokslo uždaviniais ir interesais. Iki šiol teismus Borisas Eichenbaumas, sakęs, kad faktai reikalauja teorijos, tačiau šiandien išskyla klausimas, kas gi yra tie faktai? Kartais tai, kas laikoma ar nelaikoma faktu, būna politinio apsisprendimo reikalas. Tokią faktografiją gerai prisimename iš diktatūros laikų. Beje, nelabai suprantu, ką reiškia literatūros „lauko tyrimo“ programa. Gal tai literatūros lauko archeologija?

Sutinku su esamais „faktais“ ir apgailestauju dėl tokios padėties, ją keičiantiems linkiu kuo geriausias sėkmės.